

Criminaliteit en overlast in etnisch gekleurde stedelijke probleemgebieden

Auteur: Frank van Gemert

Regioplan Beleidsonderzoek/Vrije Universiteit, afdeling Criminologie, Amsterdam

Betrokken Officier van Justitie: mr. H.P. Klaver

Arrondissementsparket Amsterdam

Publicatiejaar: 2004

1. Basisfeiten

Inleiding

Sinds jaar en dag heeft Nederland te maken met migranten. De problemen die zich momenteel rond allochtone jongeren voordoen in veel steden kunnen in een historische context worden geplaatst en dan kan blijken dat nieuwkomers altijd een moeilijke periode doormaken voordat zij hun plaats vinden in de samenleving. Onder andere in de Amerikaanse literatuur van de vermaarde Chicago School is daarop gewezen; een goed voorbeeld levert het lijvige werk 'The Polish Peasant' van Thomas en Znaniecki uit 1918. Volgens de daarin gegeven redenering komen jonge migranten na aankomst terecht in een situatie van sociale desorganisatie. Zij missen een bruikbaar richtsnoer en vallen ten prooi aan normloosheid. Deze theorie kan ook worden toegepast op de huidige Nederlandse problematiek, maar ondanks de onmiskenbare analogieën is dat niet helemaal bevredigend. De situatie in Nederlandse wijken kan meer gedetailleerd beschreven worden en dat levert betere aanknopingspunten op voor een gedifferentieerde aanpak.

a. Aard en omvang

Wijken en etniciteiten

Amsterdam-West, het Utrechtse Kanaleneiland, de Haagse Schilderswijk en de Rotterdamse wijk het Oude Noorden zijn de laatste jaren berucht vanwege de Marokkaanse jongens die met regelmaat krantenkoppen halen. De activiteiten van Antilliaanse jongemannen hebben ervoor gezorgd dat de Millinxbuurt en Hoogvliet in Rotterdam, de Falgabuur in Den Helder en Oud-Krispijn in Dordrecht negatieve associaties oproepen. Ook de Fazantenhof in Amsterdam Zuidoost staat om die reden in een kwalijk daglicht. Al deze wijken kregen in meerdere of mindere mate bekendheid vanwege overlast en criminaliteit die op naam komt van jonge migranten die zich op deze plaatsen lijken te concentreren. In verband hiermee duikt met enige regelmaat het woord 'getto' op in de vaderlandse pers en dan wordt steevast verwezen naar Amerikaanse metropolen. Verpauperde getto's kennen we echter niet in Nederland en er zijn op dit punt essentiële verschillen met Amerika.

De achterstandswijken in de grote Nederlandse steden hebben nog steeds een heterogene samenstelling, de (stedelijke) overheid is er nog steeds nadrukkelijk aanwezig en de gesubsidieerde welzijnsprojecten volgen elkaar in hoog tempo op. Uit de Amerikaanse wijken lijkt de overheid zich te hebben teruggetrokken. De Nederlandse verzorgingsstaat heeft een vangnet dat in de meeste gevallen voorkomt dat men zo diep valt als in de Verenigde Staten het geval kan zijn. De armoede is hier niet zo groot. Een laatste verschil is dat de rassenscheiding in Amerika zijn eigen historisch gegroeide karakteristieken heeft en veel dieper in het dagelijks leven ingrijpt dan in Nederland het geval is. De structurele factoren, zowel fysieke als sociale, lijken dus niet zo zwaar te kunnen wegen als aan de overkant van de oceaan. Marokkanen en Antillianen komen het meest in beeld wanneer het gaat om criminaliteit en overlast in etnisch gekleurde stedelijke probleemgebieden. Dat is reden om op deze specifieke groepen in te gaan. Enkele opmerkingen worden ook gemaakt over Molukkers.

Marokkaanse jongens

De Marokkaanse jongens die veelvuldig genoemd worden zijn de zoons van voormalige gastarbeiders die hoofdzakelijk in de jaren '70 naar Nederland kwamen. Zij leefden op het schrale platteland van het noordelijke Rifgebergte. De Riffijnen hebben altijd een moeizame relatie gehad met de centrale machthebbers tegen wie zij zich met succes verzetten. Zij zijn trots op deze achtergrond, maar die heeft er ook toe geleid dat tal van voorzieningen achterbleven bij andere delen van Marokko. Infrastructuur maar ook onderwijs kwamen niet tot ontwikkeling. Vanwege armoede en honger pendelden Berber mannen als seizoenarbeiders naar Algerije. In 1962 gingen bij onafhankelijkheid

van dat land de grenzen dicht en zij zochten elders emplooi. Om te voorkomen dat onvrede van de recalcitrante Riffijnen in Marokko tot uiting zou komen gaf de koning toestemming aan Europese bedrijven om arbeidskrachten te werven. Hier kwam een eind aan ten tijde van de oliecrisis, maar ook daarna zijn migranten op eigen initiatief naar Nederland gekomen. Hoewel de eerste generatie altijd heeft geleefd met het idee van terugkeer is de feitelijke ontwikkeling een andere.

Na gezinshereniging op Nederlandse bodem is vast komen te staan dat de tweede generatie zijn toekomst niet zag in Noord-Marokko. De Marokkaanse jongens die op Afrikaanse bodem werden geboren worstelden met taal- en onderwijsachterstand en konden van hun analfabete en niet-geïntegreerde ouders weinig ondersteuning krijgen. Daar kwam bij dat economische neergang de gastarbeiders werkloos maakte en dat de vaak grote gezinnen met een schamel inkomen moesten rondkomen. Meisjes blijven binnen en jongens groeien op straat. Marokkaanse jongens trekken tegenwoordig nog steeds in negatieve zin de aandacht. De jongens om wie het nu gaat zijn vrijwel allemaal in Nederland geboren. Dat neemt niet weg dat de gezinnen soms weinig binding hebben met Nederland onder andere omdat huwelijkspartners uit Marokko komen en de afstand met Nederlandse instanties (onderwijs!) groot is.

Antilliaanse jongens

De Antilliaanse migratiegeschiedenis is een heel andere. Lange tijd waren de Antillianen die naar Nederland kwamen afkomstig uit de sociale toplaag en zij hadden het doel hier een goede opleiding en baan te vinden. Vanaf eind jaren '80 kwam er een andere stroom migranten op gang, nu gaat het om de volksklasse met andere bagage en andere vooruitzichten. De middelen van bestaan zijn op de Antillen drastisch verminderd sinds de economische betekenis van raffinaderijen van Shell en Lago na 1953 sterk ging teruglopen. Het bestaan van een groot deel van de bevolking werd onzeker. Dit tezamen met een groeiende ongelijkheid die in politiek cliëntelisme tot uiting kwam deed de spanning oplopen en dat resulteerde op 30 mei 1969 in een volksopstand. Ondanks groeiende inkomsten uit toerisme en doorgevoerde hervormingen zijn kansen om te stijgen voor een deel van de Antilliaanse bevolking zeer beperkt. Daar komt bij dat vooral op Curaçao door drugshandel geweld toeneemt en gevoelens van onveiligheid groter worden. Jongens die in deze situatie opgroeien staan bloot aan allerlei verlokkingen en gevaren. Om hen voor verder afglijden te behoeden worden jongens die met de politie in aanraking komen door familieleden op het vliegtuig gezet. Als Nederlands staatsburger kunnen zij zonder problemen een ticket kopen en Nederland binnenkomen. Deze gang van zaken kan de suggestie wekken dat het probleem willens en wetens wordt geëxporteerd. Misschien is dit tot op zekere hoogte ook het geval. Anderzijds geldt ook dat het in de matrifocale huishoudens afkomstig uit het Caribisch gebied helemaal niet ongebruikelijk om voor langere tijd een familielid op te nemen. Was het enige decennia geleden een specifieke, hoog opgeleide selectie die naar Nederland kwam, nu zijn het juist jongens uit de volksklasse. Bij aankomst zijn oude problemen achter de rug, maar nieuwe komen ervoor in plaats. De jongens hebben een vertekend beeld van wat hen te wachten staat. Zij spreken gebrekkig Nederlands en zijn bij aankomst aangewezen op familie van wie ze opvang verwachten. Maar in de praktijk zijn ze vaak op de straat aangewezen.

Het probleem van de Antilliaanse jongeren is meer recent dan dat van de Marokkanen. Vanwege de moeizame relatie tussen de voormalige kolonie en de Nederlandse regering is het lastig om tot goede afspraken te komen die opvang verbeteren en nieuwe migranten ontmoedigen of tegenhouden. In een aantal Nederlandse steden ziet men zich de laatste jaren geconfronteerd met pittige, niet zelden fatale, geweldsdelicten gepleegd door trotse en gewapende Antilliaanse jongens. Daarnaast blijkt een bovengemiddeld aantal Antilliaanse meisjes op jeugdige leeftijd kinderen te krijgen. Over de plaats van deze tienermoeders en hun kinderen in de Nederlandse samenleving is nog weinig bekend, maar de vooruitzichten zijn niet rooskleurig.

Molukse jongens

Een aparte vermelding verdienen enkele Molukse groepen die in een aantal kleinere steden nauwelijks geïntegreerde gemeenschappen vormen. Deze problematiek is geringer in omvang, maar ook hier is de specifieke migratiegeschiedenis noodzakelijk voor een goed begrip van de ontstane situatie. In het bijzonder de late koloniale geschiedenis speelt een rol. Molukkers hebben destijds in Indonesië aan Nederlandse zijde meegevochten en dat heeft hun positie ten opzichte van de Indonesische machthebbers onder spanning gezet. Van Molukse zijde verwachtten velen voor deze loyaliteit beloond te worden in de vorm van een vrije Molukse republiek. Dit groeide uit tot een ideaal dat tot op de dag van vandaag levend wordt gehouden.

De Molukse militairen die met hun gezinnen eind jaren '50 naar Nederland kwamen leefden dan ook met het idee op afzienbare termijn gerepatriëerd te worden naar een eigen staat. Ondertussen werden zij gehuisvest in kampen, waar militaire structuren deels in tact bleven. Ondanks het feit dat deze locaties niet voor permanente bebouwing bedoeld waren is men er gebleven, wat symboliseerde dat het ideaal niet werd opgegeven. Later zijn op een aantal van deze plaatsen wijken gebouwd voor Molukkers, maar nog steeds claimen delen van deze etnische groep dat hun recht gedaan moet worden. De treinkapingen van weleer dienden ertoe om deze eis kracht bij te zetten. In enkele van deze wijken, die als regel niet in grote steden liggen, is net als in de kampen sprake van een homogene bevolkingsamenstelling. Een deel van de tweede generatie, die momenteel 40 jaar en ouder is, heeft te kampen gekregen met drugsproblematiek. Op sommige plaatsen staat de relatie met de lokale overheid van oudsher onder spanning en die is breekbaar. Bij tijd en wijle vinden landelijke betogingen plaats die steevast het oude ideaal ter sprake brengen. Behalve leden van de eerste en tweede generatie nemen daaraan ook militante jongeren deel en soms slaat bij deze laatsten de vlam in de pan. Actuele problemen rond deze groepering hebben lokale en politieke karakteristieken.

b. Daders

De personen om wie het gaat in deze problematiek zijn jongens of jonge mannen. Zij manifesteren zich in de openbare ruimte, op straat. Deze jongeren zetten zich af tegen de politie, voor wie ze zeggen geen respect te hebben. Vaak wordt verwezen naar de politie in eigen land. Marokko of de Antillen, voor wie men evenmin sympathie heeft, maar die wel ontzag inboezemt. Steevast wordt daarbij vermeld dat deze politie in het land van herkomst meer geweld gebruikt. In politiestatistieken zijn Marokkaanse en Antilliaanse jongens oververtegenwoordigd. In Amsterdam rekent men 1500 jongeren tot de zogenaamde Harde Kern. 70 %, ofwel 1050 personen, daarvan bestaat eind 2002 uit Marokkaanse jongens. Er zijn in Amsterdam ongeveer 8000 Marokkaanse jongens binnen deze leeftijdsgroep en dat betekent dat één op de acht van deze jongens tot de Harde Kern behoort.

c. Slachtoffers

Slachtofferschap bij een misdrijf is een objectief feit en dat treft bewoners en winkeliers in een wijk. Gevoelens van onveiligheid die met overlast samenhangen zijn meer subjectief van aard en kunnen van persoon tot persoon verschillen. Sommige bewoners worden door zulke ontwikkelingen niet geraakt omdat zij weinig op straat zijn en zich ook weinig bekommeren om wat daar gebeurt. Studenten en kinderloze tweeverdieners hebben om die reden als regel een minder sterke band met hun woonbuurt. Daar staat tegenover dat ouderen en mensen met kinderen wel voelen wanneer het niet veilig is op straat. Vooral ouderen die veel thuis zijn grijpen snel naar de telefoon om te klagen over rondhangende jongeren of erger. Middenstanders zien om dezelfde redenen graag dat het veilig is in de omgeving waar zij werken, maar zij zijn bovendien belanghebbend vanwege het feit dat hun inkomen in gevaar komt. In die zin is bezorgdheid van hun kant verwant aan die van huizenbezitters, die ook financieel schade kunnen lijden wanneer de prijs van hun woning daalt door ontwikkelingen in de wijk.

d. Situaties

Bewoners en winkeliers kunnen menen dat het vanuit hun optiek wijs is een confrontatie te vermijden. Bij een conflict, zo stelt men, komt de politie vaak te laat of helemaal niet en ze grijpt niet hard genoeg in. Dat leidt ertoe dat personen zich onvoldoende geruggensteund voelen om zich teweer te stellen tegen overlast veroorzakende jongeren of openlijk actieve criminelen. Zij zien af van actie en laten ook aangifte achterwege. Degenen die zich dat kunnen veroorloven vestigen zich elders. Wijken worden 'zwart'. De prijzen van woningen dalen en de bevolkingssamenstelling verandert. Gemeenten proberen dit tij te keren door stadsvernieuwing of herstructurering, wat forse investeringen betekent.

e. Schade

Sinds geruime tijd zijn Marokkaanse en Antilliaanse jongens oververtegenwoordigd in de politiestatistieken. Hun delicten hebben rechtstreekse gedupeerden. Gezien de koppeling aan specifieke gebieden is hier een beschrijving in kwalitatieve termen meer relevant dan het weergeven van statistische gegevens die betrekking hebben op etnische groepen als geheel. Omdat in de steden eenlingen vaak anoniem zijn kunnen jongeren op straat lastig getraceerd worden. In veel gevallen is niet bekend om wie het gaat en waar deze persoon woont.

Omgekeerd geldt dat bewoners en winkeliers die klagen juist wel gemakkelijk te vinden zijn. Hun eigendommen kunnen worden beschadigd en hun eigen veiligheid komt in het geding. Angst en de kans op materiële schade zijn belangrijke argumenten om zich niet te mengen in wat op straat gaande is. Vaak is te horen dat de politie bellen nauwelijks effect heeft. De sterke arm is volgens deze opvatting tot weinig in staat, terwijl tegelijkertijd aangifte wel kwaad bloed zet bij de andere partij, met alle risico's van dien. Bewoners kunnen vervolgens tot de conclusie komen dat aangifte maar beter achterwege kan blijven. De consequenties van deze redenering zijn funest, want zo blijft de politie verstoken van informatie en mist daardoor legitimering voor actie, terwijl de veroorzakers vrij spel krijgen.

In verschillende wijken kan worden opgetekend dat middenstanders hun winkel sluiten. Zij blijken geen uitweg te zien uit de situatie waarin zij verkeren. Vanwege de sfeer op straat blijven klanten weg. Winkelstraten verliezen aantrekkingskracht. Ook wanneer het niet zo ver is gekomen blijken veel middenstanders extra kosten te moeten maken voor beveiliging en voor het herstellen van vernielingen. Uiteraard gaan verzekeringspremies omhoog voor winkeliers die hun nering drijven in een buurt waar een hoger risico bestaat om slachtoffer te worden van vernieling of brandstichting. Herhaaldelijk is in de kranten opgetekend dat bijvoorbeeld de winkeliers en medewerkers van supermarkten die een belangrijke functie voor de buurt vervullen het voor gezien houden na een lange reeks van vergripen en bedreigingen. Vanzelfsprekend draagt het bij aan de aantasting van de leefbaarheid in de buurt wanneer zulke voorzieningen verdwijnen.

Slachtofferschap, bedreigingen en intimidatie, het verdwijnen van voorzieningen, deze ontwikkelingen versterken elkaar en geven buurten een minder aantrekkelijk karakter. Angstige en ontevreden bewoners en middenstanders kunnen geneigd zijn om de oorzaken hiervan te projecteren op bepaalde bevolkingsgroepen. Een beperkt aantal jongens wordt vereenzelvigd met een gehele gemeenschap. Wederzijds onbegrip en beeldvorming kunnen confrontaties een onverkwikkelijk karakter geven. Vervolgens worden aan beide zijden stellingen betrokken die een harmonieuze oplossing steeds lastiger maken. Zo ontstaan onwelwillende partijen die elkaar wantrouwen. Daarmee is de kiem gelegd voor stigmatisering of zelfs vreemdelingenhaat.

f. Overige feiten

Criminaliteit en overlast

Etnisch gekleurde probleemgebieden kennen tot op zekere hoogte vaak typerende criminaliteits- en overlastproblemen. Er bestaat een verband tussen specifieke delicten en bepaalde locaties. Drugshandel zou hier genoemd kunnen worden, maar daar wordt binnen het kader van OM-IS reeds op een andere plaats aandacht aan besteed. In probleemgebieden met een overwegend Marokkaanse populatie is criminaliteit divers van aard. Op sommige plaatsen (Rotterdam: Oude Noorden, Spangen) is de betrokkenheid bij drugshandel fors, maar elders blijken daders verantwoordelijk voor een breed scala van delicten. Op plaatsen waar Antillianen een belangrijk deel van de criminele activiteiten ontplooiën gaat het vaak om drugshandel. Daarnaast komen ze opvallend vaak in beeld bij berovingen die met veel geweld gepaard gaan.

Criminaliteit wordt in principe aan het oog onttrokken om strafrechtelijke consequenties te ontlopen. Overlast daarentegen is juist goed waarneembaar en raakt meer mensen. Het laatste betekent vaak een rechtstreekse confrontatie tussen veroorzaker en gedupeerde. In het bijzonder allochtone jongens trekken in sommige wijken de aandacht met gedrag dat niet gekwalificeerd kan worden als zware criminaliteit en meer in de sfeer van overlast ligt, maar dat vanwege de onrust of zelfs angst die het genereert toch serieus genomen moet worden.

Vaak is criminaliteit, maar meer nog overlast, gerelateerd aan het gedrag van jeugdgroepen op straat. In het bijzonder Marokkaanse jongens blijken groepen te vormen, die veelvuldig botsen met buurtbewoners en middenstanders. Deze groepen hebben geen strakke structuur, noch hebben ze leiders of bindende regels voor de leden. Dat neemt niet weg dat het feit dat zich zulke groepen hebben gevormd de problematiek weerbarstiger maakt. Individuen zijn vaak wel aanspreekbaar, maar het omgaan met groepen vraagt om een heel andere aanpak. Het gedrag van deze jeugdgroepen heeft kenmerken die in meer of minder sterke mate aanwezig zijn en die aan de hand van voorbeelden uit de praktijk kunnen worden beschreven (volgende citaten uit: Van Gemert & Fleisher 2002).

- Geen respect voor autoriteiten

Op een middag zitten een stuk of acht jongens voor de supermarkt. Er wordt wat gedold en daarbij wordt geroepen, maar verder gebeurt er niets. Twee agenten komen aanlopen en spreken de jongens aan. Er is gebeld door omwonenden dat de jongens overlast veroorzaken en om die reden wordt hen opgedragen het plein te verlaten. De jongens zijn verrast, want er was niets aan de hand. Langzaam groeit dit gevoel naar verontwaardiging en sommige jongens worden boos. Een van hen stapt naar de agenten toe, stopt op een halve meter afstand en dient ze van repliek. Hij praat hard maar schreeuwt niet, gebruikt krachttermen maar scheldt niet. Iedereen voelt dat hij balanceert op het randje van wat de agenten zullen tolereren. De partijen beheersen zich echter en uiteindelijk verlaten de jongens en de agenten het plein.

Hoewel agenten met recht kunnen zeggen dat jongeren respect voor hen dienen te hebben, kunnen zij in de problemen komen wanneer zij eisen dat dit respect ook betoond wordt. Voor jongens in een groep is het weerstand bieden aan een agent een manier om indruk te maken op hun vrienden. Agenten moeten niet over zich heen laten lopen, maar een autoritaire opstelling leidt gemakkelijk tot conflicten. Jongeren die daarbij betrokken raken hebben op dat moment niet alleen met de politie te maken, maar zij worden ook door hun vrienden gade geslagen. Daardoor kan zo'n gebeurtenis gevoeld worden als een persoonlijke nederlaag of overwinning. Krijgen conflicten deze lading, dan is het eind van het probleem ver weg. Het vermijden van onnodige confrontaties, in combinatie met het ondubbelzinnig stellen van grenzen, levert op lange termijn meer op.

- Steun van de groep

Een jongetje wordt in de supermarkt betrapt bij het stelen van een blikje fris en wordt aangehouden. Een grote groep jongens verzamelt zich vervolgens bij de supermarkt en wil met veel dreigen het jongetje ontzetten. 20 tot 40 jongens rennen schreeuwend en dreigend de winkel binnen en stelen in een flits der snoepomzet van drie dagen. De groep rent dan weer weg, maar de politie die ter plaatse is gekomen moet wachten op versterking voordat ze met de jonge verdachte naar het bureau kunnen.

Vanwege het openlijke en soms bewust confronterende karakter van overlast hebben veel bewoners daar weet van. Degenen die daar zelf iets van zeggen moeten stevig in hun schoenen staan ofwel zeer diplomatiek zijn, want jongeren in een groep laten zich niet makkelijk de les lezen. Op een autoritaire benadering reageren ze allergisch, wat er gemakkelijk toe kan leiden dat commentaar van buiten de verhoudingen op de spits drijven. Als bewoners vervolgens laten weten de politie in te schakelen, dan krijgen ze zonder omhaal te horen dat beter achterwege te laten.

- Intimidatie en bedreiging

De bedrijfsleider van een winkel die in het verleden vaak de politie belde wanneer jongens overlast veroorzaakten heeft een paar praktische lessen geleerd. Geef bij een aangifte nooit je persoonlijke adres, maar dat van het bedrijf waar je werkt. Ook vertelt hij zijn auto nooit in de buurt te parkeren. De kans op vernielingen is niet denkbeeldig.

Een jongen ziet twee kleine jongens stoeien en bemoeit zich daarmee. Hij kiest partij voor een van de twee en grijpt hard in, veel te hard. Hij slaat en schopt de jongen die meer dan vijf jaar jonger is dan hijzelf. Deze geslagen jongen gaat naar huis, vertelt alles en zijn ouders doen aangifte. De dader in kwestie is nog niet zo lang vrij en heeft nog een voorwaardelijke straf staan. Hij realiseert zich dat zijn ingreep ernstige consequenties kan hebben voor zijn vrijheid. Korte tijd later blijkt een aantal jongens van de Molenpleingroep op de stoep te staan van het huis van het slachtoffer. Ze herhalen dat meerdere keren. De boodschap is duidelijk: wij weten waar je woont. Trek de aangifte in.

Intimidatie heeft vaak het resultaat dat er mee wordt beoogd. Onderzoek toont aan dat, in bepaalde wijken althans, aangifte achterwege blijft uit angst voor vergelding. Het zinnetje 'Ik weet waar je woont' wordt door jongeren in deze context gebruikt en daarin zitten twee elkaar versterkende elementen opgesloten: de kwetsbaarheid van de ene partij en het gemak waarmee de andere partij daarvan misbruik kan maken. De geuite bedreigingen hoeven niet in alle gevallen uitgevoerd te worden om toch effect te hebben. De jongens zijn, tot op zekere hoogte, de baas op straat.

Een tweede element dat daaraan bijdraagt is het gezamenlijk optreden. Wanneer een lid van een jeugdgroep in een conflict verwickeld raakt met een bewoner en er vallen klappen, dan bestaat de kans dat andere groepsleden hem bijstaan. De rijen sluiten zich en ze vormen (vechtend) één blok. Een aanvankelijk losse verzameling jongens kan zich transformeren tot een hechte en agressieve groep. Saillant en zorgwekkend is dat dit proces zich ook kan voordoen oog in oog met de politie, waarmee nogmaals onderstreept wordt dat respect voor autoriteit niet groot is.

- Blokvorming

Twee agenten worden door personeel van een winkel op een jongen gewezen die zojuist een winkeldiefstal heeft gepleegd. Ze houden de jongen aan en keren terug naar de winkel. Als ze binnen zijn wordt een grote winkelruit ingegooid en gaan de agenten naar buiten om een andere jongen aan te houden die dit deed. Dat lukt, maar al snel komen tientallen jongens zich ermee bemoeien en er ontstaat een worsteling. De twee agenten moeten de jongen die de ruit brak een paar keer loslaten omdat ze zelf worden geduwd. Pas als er meerdere politieauto's met versterking komen kan de jongen die de ruit brak worden ingerekend.

Baldadig door te veel drank lopen drie jongens over een plein. Ze worden gevolgd door een groep jongere jongens, die in de gaten hebben dat er iets gaat gebeuren. De drie schreeuwen, lallen en vallen het publiek lastig. Politie ter plekke waarschuwt de jongens, maar één van hen geeft daaraan geen gehoor. Hij wordt aangehouden, maar een groeiende groep jongens komt om hem heen staan en trekt hem weg. Ze maken het de agenten onmogelijk om hun werk te doen. Pas als er assistentie komt lukt dat wel.

Een motoragent ziet een brommer voorbijkomen met daarop twee jongens zonder helm; de brommer heeft geen plaatje (is kennelijk niet verzekerd). De agent wil de jongens aanhouden, maar ze slaan op de vlucht en een achtervolging wordt ingezet. De jongens kunnen de motor niet afschudden. Ze rijden naar een plein en stoppen daar temidden van een groep jongens. De motorrijder stapt af en wil de bestuurder aanhouden, maar die wil de benen nemen. De agent moet toezien hoe de brommer tijdens de worsteling die ontstaat verdwijnt en het lukt hem uitsluitend om de jongen vast te houden door een busje met pepperspray te pakken en daarmee te dreigen. Zo moet hij wachten tot assistentie komt.

2. Taken van actoren en organisaties

a. Openbaar Ministerie

Het soort wijken dat hier centraal staat heeft baat bij een directe betrokkenheid van het OM. Een vestiging van Justitie in de buurt (JIB) is aan te bevelen. Er zijn positieve ervaringen opgedaan met samenwerken en stroomlijnen van procedures en zaken door JIB, parketsecretaris en Officier van Justitie. Dit blijkt slagvaardigheid te vergroten.

b. Gemeente

Regie voeren van de integrale aanpak en faciliteren en (laten) uitvoeren van onderdelen.

c. Politie

Politie richt zich op probleemhaarden en treedt repressief op. Daarnaast moet de politie echter ook de samenwerking zoeken met andere partners en actief het vijandbeeld trachten te doorbreken door een netwerk op te bouwen en te onderhouden met de verschillende etnische gemeenschappen. Dergelijke contacten kunnen bij het incidenten geraadpleegd worden met als doel escalatie te voorkomen.

d. Jeugd- en jongerenwerk

Jeugdgroepen worden geïdentificeerd wanneer ze voor problemen zorgen, maar ze zijn natuurlijk al eerder aanwezig. In veel wijken is bezuinigd op instellingen voor jeugd- en jongerenwerk met als gevolg dat opgroeiende kinderen en jongeren zonder veel begeleiding op straat te vinden zijn. Regelmatig komt het voor dat men een groep die met crimineel gedrag en overlast de aandacht trekt

in het gareel tracht te krijgen door er een jongerenwerker op af te sturen. Van deze professional wordt dan veel verwacht, soms te veel. Hij of zij kan met beperkte middelen de ontstane groepscultuur slechts gradueel beïnvloeden. Daarmee wordt jeugd- en jongerenwerk an sich niet gediskwalificeerd, maar het betekent wel dat wil men langs deze weg succes boeken het eerder en structureel moet worden ingezet in plaats van te laat en incidenteel.

e. Woningbouwcorporatie

Veiligheid en leefbaarheid kunnen verhoogd worden door aanpassingen aan woningen en woningenbestand.

3. Mogelijke vormen van aanpak

a. Situationele preventie

Verschillende ingrepen kunnen worden overwogen. Afhankelijk van lokale aspecten is te denken aan:

- cameratoezicht
- preventief fouilleren
- verordeningen, zoals een verbod op het nuttigen van alcohol of samenscholing

b. Gedragsbeïnvloeding

Jongeren kunnen in het kader van een straf een intensieve training ondergaan die hun gedrag moet veranderen. Er zijn methoden ontwikkeld, zoals bij Glen Mills en Den Engh, waarvan veel wordt verwacht.

c. Civielrechtelijke, bestuursrechtelijke en strafrechtelijke maatregelen

Voorkomen moet worden dat personen antecedenten opbouwen zonder dat dit consequenties heeft. Binnen de setting van een jeugdgroep leert niet alleen de eenling dat je met bepaald gedrag weg kunt komen, maar het wordt een gedeelde kennis van de groep. Jongens vertellen hun individuele ervaringen aan anderen en in hanggroepen op straat ontwikkelt zich een cultuur, die de risico's van regelovertreiding bagatelliseert en de politie als vijand nummer een bestempelt. 'Hou op het bureau je mond, dan sta je binnen een paar uur weer buiten', zeggen ze tegen elkaar. Dit wijst op de noodzaak dat ze meer dan nu het geval is consequent en vooral ook snel geconfronteerd worden met de gevolgen van hun daden.

d. Overige vormen van aanpak

- doorbreken van negatieve aandacht

Juist de probleemwijken met landelijke bekendheid worden als voorbeeld genomen om aan te geven dat integratie van allochtone groepen een moeizaam verloopend proces is. De situatie in deze wijken wordt daarmee uitvergroot. Hoewel de ontwikkelingen zorgelijk zijn, is het niet terecht om te stellen dat ze universeel zijn en maatgevend voor wat zich op andere plaatsen kan afspelen. Zulke kanttekeningen mogen terecht zijn, maar ze hebben nauwelijks effect en ze gaan de stigmatiserende werking van de herhaalde berichtgeving niet tegen.

Antillianen en tegenwoordig vooral Marokkanen laten weten gebukt te gaan onder dit stigma. Recente initiatieven als 'Koerswijziging.nl' en 'Hoe leuk zijn Marokkanen?' trachten dit beeld actief te veranderen.

- "Meer blauw op straat"

De politie bevindt zich in een zeer lastige positie omdat haar slagvaardigheid door zowel jeugdgroepen als buurtbewoners in twijfel wordt getrokken. De groep stelt dat de politie geen respect afdwingt en dat lijkt een harde repressieve aanpak te rechtvaardigen. Buurtbewoners van hun kant zijn teleurgesteld omdat hun veiligheid niet gegarandeerd kan worden. Dat zijn serieuze zaken die aantonen dat voor deze problematiek vooralsnog geen pasklare aanpak bestaat. Wel is bekend dat er meerdere dimensies te onderscheiden zijn. 'Meer blauw op straat' lijkt het voor de hand liggende antwoord te zijn. Wanneer aan deze herhaaldelijk geuite politieke belofte wordt tegemoet gekomen kan dat het gevoel van veiligheid in een buurt positief beïnvloeden. Een dergelijke verandering sorteert echter deels een cosmetisch effect. De aanwezigheid van agenten op straat leidt ertoe dat

problemen zich verplaatsen en die verplaatsing kan bovendien van tijdelijke aard zijn. Een dergelijke ingreep heeft op langere termijn alleen effect, indien ook andere veranderingen merkbaar zijn. Daders moeten de consequentie voelen van hun overtredingen en misdrijven. Dit betekent dat meer aangiften effectief moeten worden afgehandeld dan voorheen het geval was. Het daadwerkelijk ten uitvoer leggen van adequate sancties is van wezenlijk belang. Alleen waarschuwen werkt wellicht averechts.

- Buurtgebonden aanpak

Het uitgangspunt dat deze problemen een buurtgebonden karakter hebben betekent dat er meerdere partijen betrokken zijn, die als partners gecommiteerd kunnen worden. Dit leidt tot het combineren van verschillende aspecten in een integrale aanpak. Repressieve en preventieve acties gaan hand in hand met inspanningen die de leefbaarheid verbeteren door middel van zowel infrastructurele aanpassingen als sociale processen. Zulke initiatieven moeten gecoördineerd en vanuit een centrale regie worden uitgevoerd. Een deel van deze initiatieven staan veraf van politieke en justitiële ingrepen, maar ze behelzen niettemin zaken die zeer wezenlijk zijn. Werkgelegenheid, scholing, maar ook het doorvoeren van stadsvernieuwing zijn bepalend voor de kansen in de samenleving. Bij een buurtgebonden aanpak komen bewoners in beeld. Hun betrokkenheid is een succesfactor, al kan sociale controle niet van de ene dag op de andere hersteld worden. Vaak wordt naar de lokale overheid gekeken en verlangd dat bijvoorbeeld surveillanten worden ingezet in winkelstraten. Wanneer bewoners echter zichzelf een rol toebedelen in het bestrijden van de problematiek wordt een groter draagvlak gecreëerd en dat is een stap in de goede richting.

- Anonimiteit doorbreken

Een belangrijk aspect van deze problematiek is dat individuen anoniem kunnen zijn. Dit aspect komt in verschillende hoedanigheden naar voren. Deze anonimiteit doorbreken is een fundamenteel onderdeel van het herstellen van de sociale controle in een woonbuurt. Het surveilleren van Marokkaanse buurtvaders is om die reden zeer toe te juichen. Het is een initiatief van binnenuit dat betrokkenheid laat zien en daarnaast kennen deze vaders vaak naam en toenaam van de jongens die voor Nederlandse bewoners anoniem zijn. Men moet van deze buurtvaders geen wonderen verlangen, want onverbeterlijke boefjes die niet naar hun eigen vaders luisteren zullen zich ook door deze mannen niet de les laten lezen. Het inzetten voor de eigen woonomgeving is echter een positief signaal, zeker vanuit de Marokkaanse gemeenschap die zich lange tijd afzijdig hield en de beschuldigende vinger naar de Nederlandse samenleving wees. Zulke projecten verschaffen ook de mogelijkheid om in een buurt tot een dialoog te komen. Dat lijkt makkelijker te verwezenlijken wanneer surveillerende teams niet enkel uit Marokkaanse mannen bestaan.

Bij overlastproblemen stapelen irritaties zich op en zo ontstaat gemakkelijk een sfeer van verwijten die de sociale cohesie in een buurt aantast. Mensen die elkaar vanuit een positieve houding aanspreken en een gezamenlijk doel voor ogen hebben kunnen die cohesie bevorderen. Projecten rond 'buurtetiquette' streven dat doel na door te verwijzen naar alledaagse vanzelfsprekendheden die liggen in de sfeer van omgangsvormen en fatsoen. Buurtvader-projecten zijn inmiddels in veel steden te vinden, maar slechts in enkele gevallen nemen vrouwen en/of meerdere etniciteiten deel. Buurtetiquette treft men onder andere in Rotterdamse en wijken en in Gouda. Een integrale aanpak van ernstige overlast en criminaliteit met regie van de gemeente wordt toegepast rond het Jacob van Campenplein in de Haagse Schilderswijk.

Anonimiteit is ook een spaak in het wiel bij opsporing, vervolging en tenuitvoerlegging. In het geval van Marokkaanse jongens is bekend dat ze ontkennen en zwijgen ver doorvoeren, ze doen dat zelfs bij betrapping of heterdaad of wanneer op een andere manier onomstotelijk bewijs is geleverd. Deze manier van doen kan in zoverre effectief blijken dat het lastig en tijdrovend is om vast te stellen om wie het gaat. Antilliaanse jongeren blijken vaak de wijk te nemen naar een andere stad wanneer het hen te heet wordt onder de voeten. In dat geval kan uitsluitend effectief worden opgetreden wanneer er uitwisseling is die stads- en regionale grenzen overschrijdt. In beide gevallen bestaat de kans dat niet alle feiten in het dossier van een jongere terechtkomen. Daarnaast kan het zijn dat niet bekend wordt welke andere partners zich reeds met een bepaald individu bezighouden. Zo kan het gebeuren dat meerdere instanties met één persoon in de weer zijn zonder dat zij dat van elkaar weten. Uiteraard is ook van belang dat resultaten worden teruggekoppeld. Hebben jongeren trajecten doorlopen en afgemaakt (!), dan moet dat eenvoudig zijn vast te stellen. Er bestaan gevallen van jongeren van wie de dossiers zoveel gaten vertonen dat de rechter het overzicht verliest en hen drie of wel vier keer een 'laatste kans' geeft.

Het is van groot belang dat bij een aanpak van dit soort jongeren, die anoniem en dus ongrijpbaar proberen te zijn, veel aandacht wordt besteed aan een solide informatiepositie. Partners kunnen daardoor snel op de hoogte worden gebracht, wat moet leiden tot concrete en effectieve samenwerking.

4. Literatuur en links

Bovenkerk, F. & K. Tielemans

Over de Antilliaanse criminaliteit in Nederland en haar bestrijding. Delikt en Delinkwent, 30^e jrg, 2000, nr. 6, pp. 557-582

Gemert, F. van

Ieder voor zich; Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens
Amsterdam, Het Spinhuis, 1998

Gemert, F. van & M. Fleisher

In de greep van de groep; Een onderzoek naar een Marokkaanse problematische jeugdgroep
Amsterdam, Regioplan, 2002

Hulst, H. van

Morgen bloeit het Diabaas; De Antilliaanse volksklasse in de Nederlandse samenleving
Amsterdam, Het Spinhuis, 1997

San, M. van

Steken en stelen; Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland
Amsterdam, Het Spinhuis, 1998

Sansone, L.

Schitteren in de schaduw; Overlevingsstrategieën, subcultuur en etniciteit van Creoolse jongeren uit de lagere klasse in 1981 – 1990
Amsterdam, Het Spinhuis, 1992

Steijlen, F.

RMS: van ideaal tot symbool. Moluks nationalisme in Nederland 1951-1994
Amsterdam, Het Spinhuis, 1996